

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA FORMATIV VA SUMMATIV BAHOLASH ORQALI UZVIYLIKNI TA'MINLASH

Eshqobilova Gulzona Nafasovna

O'zbekiston -Finlandiya pedagogika instituti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15000147>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida formativ va summativ baholash usullarini uyg'unlashtirish orqali uzviylikni ta'minlash masalasi yoritiladi. Avvalo, formativ baholashning o'quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash, ular tomonidan mavzuni qay darajada o'zlashtirilganini muntazam kuzatish hamda dars jarayonini moslashtirishdagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, summativ baholash natijalari bilan formativ baholash jarayonining uzviy bog'liqligi ochib beriladi. Boshlang'ich sinfda ushbu baholash turlari uyg'unligi o'quvchilarni matematika faniga qiziqish bilan jalb qilish, mustahkam bilim va ko'nikmalarni bosqichma-bosqich shakllantirishga xizmat qilishi asoslab beriladi.

KALIT SO'ZLAR: boshlang'ich sinf, matematika darslari, formativ baholash, summativ baholash, uzviylik, dars jarayoni, baholash strategiyalari, metodik yondashuv.

Boshlang'ich sinf matematika darslarida formativ va summativ baholash usullarini uyg'unlashtirish orqali uzviylikni ta'minlash ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda g'oyat muhim o'rin tutadi. Chunki matematika fanida o'quvchilarning asosiy bilim va ko'nikmalari mazkur davrda shakllana boshlaydi. Boshlang'ich sinfda olingan bilim poydevori keyingi bosqichlarda geometriya, algebra yoki boshqa matematik bo'limlarni o'rganishga tayanch bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun darslarda uzluksiz baholash sistemasi yordamida o'quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash, ularning kamchiliklarini o'z vaqtida bartaraf etish hamda ilg'or qobiliyatlarni rivojlantirishga zamin yaratish zarur.

Formativ baholash o'qituvchiga har bir o'quvchining mavzuni qanday o'zlashtirayotganini kuzatish, tahlil qilish va shu asosda o'quv jarayonini to'g'rilab borish imkonini beradi. Bu baholash turi tez-tez, darsning o'zida yoki darslar oralig'ida muntazam ravishda o'tkaziladi. Masalan, dars boshida uy vazifasini ko'rib chiqish yoki kichik savol-javob tashkil etish orqali har bir bolaning o'tgan mavzuga oid bilimlari darhol aniqlanadi. Agar kimdir mavzuni yaxshi tushunmagan bo'lsa, shu zahotiy oq izoh berish, qo'shimcha topshiriqlar taklif qilish, hatto tengdoshlari bilan guruhlarda ishlashni yo'lga qo'yish mumkin. Shuningdek, formativ baholash doirasida ayrim interaktiv metodlardan foydalanish foydali: masalan, tezkor blits-so'rovlar, "savol-karta" usuli, individual ishlanma daftarchalari yoki raqamli ilovalardan yordam olish. Bunday yondashuv o'quvchilarning o'z xatolarini aniqlash, chuqurroq tushunish va kelgusida to'g'ri strategiyalarni qo'llashlariga yordam beradi.

Formativ baholash nafaqat o'qituvchiga, balki o'ziga xos tarzda o'quvchilarga ham foyda keltiradi. Bolalar o'zlarini muntazam baholab borish orqali darsdagi faoliyatini nazorat qiladi, o'zlariga nisbatan mas'uliyat his qiladi. Bu jarayonda o'quvchining mustaqil ravishda tafakkur yuritish, topshiriqlarni tushunib yechish, savollar berish va to'g'ri xulosa chiqarish kabi muhim ko'nikmalari shakllanadi. O'qituvchining muntazam ko'magida o'quvchi o'zining "kuchli" va "ojiz" tomonlarini bilib oladi va shu asosda muvaffaqiyatsizliklarning oldini olish yoki ularni kamaytirish choralarini ko'radi. Bu bosqichma-bosqich amalga oshadigan jarayon uzviylikni

ta'minlashning eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, kelajakda matematikaning murakkab bo'limlarini puxta egallashda poydevor yaratadi.

Summativ baholash, odatda, ma'lum davr yoki mavzu yakunida, masalan, chorak, yarim yillik yoki yillik imtihonlar ko'rinishida o'tkaziladi. Bunda o'quvchilarning olgan bilimlari, shakllangan ko'nikmalari va ularni amalda qo'llash darajasi tahlil qilinadi. Ushbu baholash turi, asosan, natijalarga e'tibor qaratadi. Ya'ni, o'quvchilar matematika bo'yicha berilgan topshiriqlarni qanday yechishlari, misol yoki masalalarni nechog'lik to'g'ri hal qilishlari, izohlarni aniq va tushunarli bayon eta olishlari e'tiborda bo'ladi. Summativ baholash jarayonida beriladigan topshiriqlar ixtisoslashtirilgan bo'lishi, o'quvchilarning turli darajadagi bilim va ko'nikmalarini sinovdan o'tkazishga mo'ljallanishi maqsadga muvofiq. Boshlang'ich sinfda bunday sinovlar maktabning yuqori sinflaridagi test yoki imtihonlarga qiyosan biroz yengil va ko'proq ko'rgazmali-uslubiy xarakterga ega bo'lishi mumkin, lekin baribir ushbu baholash turi jarayon yakunida bolalarning umumiy tayyorgarligini, bilimi va ko'nikmalarini aniqlashga xizmat qiladi.

Formativ va summativ baholashni uyg'unlashtirish orqali uzviylikka erishishning muhim mezonlaridan biri shuki, dars davomida shakllangan oraliq natijalar summativ baholash bilan uzviy bog'liq bo'lishi kerak. Yangi mavzuni o'tishdan oldin o'quvchilarning avvalgi mavzuni tushunish darajasi aniqlanmasa yoki muammolar o'z vaqtida bartaraf qilinmasa, summativ baholash natijalari past bo'lishi mumkin. Shunday holatlarda o'quvchining matematika faniga qiziqishi, ishtiyoqi susayishi, bu esa butun ta'lim jarayonining sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimoldan holi emas. Aksincha, o'quvchilar doimiy ravishda formativ baholash bilan qamrab olinib, zarur joylarda alohida yondashuv va yordam olsalar, summativ baholashda ham muvaffaqiyatga erishish ehtimoli ortadi. Natijada bolalar matematik tafakkurini kengaytiradi, ularni topqirlikka, masala yechish vositalarini mantiqiy izchil qo'llashga undaydi.

Uzviylikni ta'minlash faqatgina baholash uslublarini to'g'ri tanlash bilan cheklanib qolmasdan, darslarda qo'llaniladigan metod va vositalarning ham izchil bo'lishini talab etadi. Boshlang'ich sinfda ko'rgazmali qurollar, rangli tasvirlar, qiziqarli o'yin mashqlari, guruhiy ishlash texnologiyalari keng qo'llaniladi. Bularning barchasi o'quvchilarning e'tiborini jalb etish, ijobiy emosiyalar bilan o'rganishga rag'batlantirish, fan bo'yicha dastlabki to'siqlarni yengib o'tishda yordam beradi. Formativ baholash jarayonida aniqlangan kamchiliklar keyingi darslarda shu usullarni takomillashtirish yoki yangilarini joriy etish orqali hal qilinadi. O'qituvchi mustaqil ish, juftlikda hamkorlik yoki kichik guruhlarda faoliyat orqali o'quvchilarning ijodiy qobiliyati hamda muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu jarayon summativ baholashda o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi, chunki ular jamoaviy fikrlash, muammoni hal etish, natijani baholash singari o'ta zarur mahoratni asta-sekin o'zlashtirib boradilar.

Baholash mexanizmini to'g'ri yo'lga qo'yish uchun o'qituvchining kasbiy mahorati, metodik tayyorgarligi, o'quv jarayonini rejalashtirish hamda qo'shimcha dars vositalaridan foydalanish bo'yicha bilim va ko'nikmalari katta ahamiyatga ega. O'qituvchi har bir bolaning darsdagi faoliyatini muntazam kuzatib borishi, zarur paytda bevosita yordam ko'rsatishi, o'quvchining o'zi ham kuch sarflab javob topishi uchun ijodiy topshiriqlar tavsiya etishi lozim. Bu orqali dars jarayonida har bir bola mantiqiy fikr yuritishga, savol berishga, topqirlik va izlanuvchanlikka o'rganadi. O'quvchilarning ana shunday faolligi va mustaqilligi kechiktirilgan,

ya'ni dars oxirida yoki chorak yakunida beriladigan summativ baholashda ham o'z samarasini beradi. O'quvchi o'z kuchiga ishongan, masalalarni tizimli ravishda yecha oladigan darajaga yetadi, bu esa umumiy ta'lim jarayonida uzviylikni mustahkamlashning asosiy natijasi bo'ladi.

Xulosa sifatida aytganda, boshlang'ich sinf matematika darslarida formativ va summativ baholashni uyg'unlashtirib, uzviylikni ta'minlash har bir o'quvchining individual xususiyatlariga mos ta'limiy yondashuvni shakllantiradi, ularning kelajakdagi matematik bilimlarini mustahkam poydevorga asoslaydi va rivojlantiradi. Formativ baholash ta'lim jarayonining har bir bosqichida nuqsonlarni aniqlash, ularni bartaraf etish, bolalarning qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishga xizmat qilsa, summativ baholash yakuniy natijalarni tahlil qilish, keyingi bosqichlar uchun zarur xulosalarni chiqarish imkonini beradi. Mazkur uyg'unlashuv izchil ravishda amalga oshirilsa, boshlang'ich sinf matematika darslari samaradorligi oshib, o'quvchilarning matematika faniga nisbatan qiziqishi, ishtiyoqi ortadi, mustaqil fikrlash va ijodiy yechim topish ko'nikmalari rivojlanadi. Natijada uzviylik, ya'ni ketma-ketlik va barqarorlik ta'minlanadi, bu esa ta'lim tizimida har tomonlama rivojlangan, bilimli va zamonaviy avlodni tarbiyalashning garovi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar/Используемая литература/References:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (yangi tahriri, 2020-yil 23-sentabr).
2. Black, P. & Wiliam, D. (2009). Developing the theory of formative assessment. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 21(1), 5–31.
3. Tomlinson, C. A. (2014). *The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners* (2nd ed.). Alexandria, VA: ASCD.
4. Heritage, M. (2010). *Formative assessment: Making it happen in the classroom*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.